

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 378.14:343.9(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2023.9>

А. І. Берендєєва

orcid.org/0000-0003-2708-3857

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності поліції
Одеського державного університету внутрішніх справ*

О. В. Ковальова

orcid.org/0000-0002-6108-4581

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності поліції
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Постановка проблеми. Українське законодавство є доволі потужним інструментом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Але успішність його впровадження в життя залежить від багатьох факторів, зокрема від ефективності роботи відповідних суб'єктів. Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, визначені в статті 6 закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1]. Це доволі широкий перелік, який включає органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадські організації та фізичних осіб. Це свідчить про те, що держава розуміє масштаб проблеми домашнього насильства та прагне залучити до її вирішення як можна більше можливостей. Ефективність роботи представників суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству залежить як від об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Одним із таких суб'єктивних факторів є належна кваліфікація та професійна підготовка працівників, які визначають фаховість спеціаліста.

Стан дослідження. Останніми роками тематика запобігання та протидії домашньому насильству є актуальною і досліджуваною науковцями різних галузей знань. Юридичним аспектам цього питання значну увагу приділяли у своїх наукових роботах Блага А., Бугаєць Т., Гловюк І., Гриценко Л., Дудоров О., Легенька М., Степаненко О., Хавронюк М., Харитоновна О., Черехапа К. та інші. У своїх дослідженнях науковці досліджували діяльність суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству переважно в аспекті механізму їх взаємодії. Втім, для успішної взаємодії важливо, щоб представники кожного із суб'єктів мали належний рівень

знань, вмінь та цінностей, які є складовими їх фахової компетентності.

Метою статті є дослідження стану фахової компетентності представників суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, а також визначення шляхів її посилення.

Виклад основних положень. За своєю суттю фахова компетентність передбачає здатність фахівця ефективно виконувати свої професійні обов'язки. Вона включає в себе знання, навички та цінності, необхідні для успішної професійної діяльності. Звичайно, основу такої компетентності складають відповідні знання, зокрема обізнаність з положеннями чинного законодавства щодо питань домашнього насильства. Також фахівець повинен мати навички, необхідні для ефективного виконання своїх професійних обов'язків, зокрема вміння спілкуватися з постраждалими особами, реагування на факти насильства, тощо. Окремо варто наголосити, що вкрай важливо, аби представники таких суб'єктів правильно розуміли природу домашнього насильства та не мали упереджень, які би впливали на їх здатність надавати необхідні послуги. Тобто мова йде про певні цінності, установки, переконання та життєві принципи, які визначають поведінку фахівця.

Законодавством встановлено, що діяльність, спрямована на запобігання та протидію домашньому насильству, ґрунтується на повазі та неупередженому і небайдужому ставленні до постраждалих осіб з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Окремо наголошено, що заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству здійснюються без дис-

кримінації за будь-якою ознакою, а звичаї, релігійні переконання, віросповідання, традиції не можуть розглядатися як виправдання будь-яких форм домашнього насильства [1]. Надзвичайно важливі правові норми, які, втім, складні для реалізації на практиці.

Представники суб'єктів є людьми, які мають свій життєвий досвід, свою життєву позицію та переконання. І найбільша складність полягає в тому, щоб такі уявлення не стали на перешкоді їх професійної діяльності. Тому у межах реалізації проєкту «Вдосконалення навичок запобігання домашньому насильству у фахівців(-чинь) міжсекторальних груп швидкого реагування та інших суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству в м. Одеса» було проведено анкетування з метою дослідження рівня обізнаності, а також виявлення найбільш розповсюджених переконань (стереотипного мислення) серед представників суб'єктів запобігання домашньому насильству у кожному із районів м. Одеса [2]. Це опитування не представляє собою репрезентативне соціологічне дослідження. Анкетування мало на меті по-перше, окреслити загальний стан обізнаності фахівців щодо правових засад у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та, по-друге, виявити наявність/відсутність у респондентів стереотипного мислення, що може впливати на ефективність їх діяльності у цій сфері. На наш погляд, ці дві складові є основою компетентності працівників, на яких вже буде будуватися третій компонент – навички. Для формування навичок важливо поєднання відповідних знань та цінностей, які дозволяють ці знання використовувати максимально ефективно.

Так, можна досконально знати законодавство, але під впливом стереотипних уявлень не вбачати підстав для його застосування. Наприклад, у відповіді на питання «Чи вважаєте Ви можливим застосування фізичної сили батьками щодо дітей із метою виховання» більшість респондентів проявили нульову толерантність до застосування фізичного насильства до дітей в якості покарання: 93,5% відповіли, що його застосовувати не можна. Втім, деякі респонденти дотримуються іншої думки. Одна особа вважає, що застосування такого насильства є нормальним явищем у випадку, якщо діти неслухняні. Троє осіб зазначили, що також допускають це, оскільки так виховували їх батьки. Ще 16 осіб зауважили, що допускають застосування тілесних покарань до дітей у залежності від провини дитини [2].

На перший погляд, лише 6,5% фахівців – це не багато. Але, по факту, 20 осіб, які зобов'язані протидіяти домашньому насильству, допускають можливість застосування фізичної сили до дітей, не ідентифікуючи це як насильство. Це свідчить про те, що якщо такими фахівцями

буде знайдено виправдання застосуванню фізичного покарання щодо дитини, то така дитина може не бути визнана постраждалою. Навіть у випадку визнання працівником відповідної структури факту вчинення домашнього насильства щодо дитини, є велика ймовірність, що зазначені вище 20 осіб можуть віктимізувати таку дитину, що в своє чергу може призвести до її стигматизації. Стигматизація дитини, яка постраждала від домашнього насильства, може мати серйозні негативні наслідки. Діти можуть думати, що вони заслуговують на таке поводження через свою поведінку, «не такі, як інші діти», «не заслуговують на щастя» або повинні терпіти насильство через якісь інші причини. Це призводить до зниження самооцінки, самоізоляції, зневіри в себе, тощо. Тому у даному випадку не повинно бути жодного працівника, який би толерував вчинення насильства, особливо щодо дитини. Фахівці, які працюють з постраждалими від домашнього насильства особами, повинні бути об'єктивними та неупередженими у своїй роботі, приймати обґрунтовані рішення та діяти виключно в рамках закону.

Логічно, що знання фахівцями у сфері запобігання та протидії домашньому насильству чинного законодавства у цій тематиці є необхідною передумовою їх діяльності. Однак результати анкетування свідчать про певні недоліки у цьому питанні. Наприклад, лише 71,8% респондентів правильно визначили законодавчо закріплені завдання у сфері запобігання домашньому насильству [2]. На перший погляд – суто теоретичне питання, але воно ілюструє, що не всі фахівці знають, які завдання покладає на них законодавець, тож, відповідно, через цю необізнаність і не виконують їх. Також деякі із фахівців проявили необізнаність у деяких базових засадах протидії та запобігання домашньому насильству, наприклад, 6,1% респондентів зазначили, що порушення релігійних норм або національних традицій може слугувати виправданням домашнього насильства [2], хоча пряма заборона цього зазначена в законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1].

На наш погляд, суттєвим недоліком є відсутність розуміння у 29,8% респондентів юридичного терміну «дитина, яка постраждала від домашнього насильства». Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чітко визначає, що дитина, яка постраждала від домашнього насильства – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства [2]. Таке визначення ґрунтується на міжнародних стандартах щодо захисту дітей від домашнього насильства, зокрема на положенні Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими

явищами, в якій зазначається, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб під час надання захисту та послуг з підтримки жертв належно враховувалися права та потреби дітей – свідків усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції [3]. І хоча таке положення у вітчизняному законодавстві було ще задовго до ратифікації Стамбульської конвенції, лише 70,2% опитуваних знали про це [2].

Таким чином, проведено опитування продемонструвало певні прогалини в знаннях суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству та недостатньо сформовану «нульову» толерантність до насильства серед фахівців. Для подолання цієї проблеми необхідно проводити періодичні навчання представників таких суб'єктів. По-перше, це пряма вимога національного законодавства, яке наділяє Раду міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування повноваженнями щодо забезпечення підготовки фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству [1]. По-друге, цього вимагають об'єктивні фактори: постійна зміна кадрів, оновлення законодавства, тощо.

Крім того, під час навчання увага повинна приділятися не лише законодавчим аспектам, а й формуватися «нульова» толерантність до проявів насильства. Це є прямою вказівкою Стамбульської конвенції, яка наголошує, що під час навчання спеціалістів повинна здійснюватися підготовка з питань недопущення та виявлення такого насильства, забезпечення рівності між жінками та чоловіками, потреб і прав жертв, а також стосовно того, як запобігати повторній віктимізації [3].

Також важливим аспектом, зазначеним в Стамбульській конвенції, є підготовка зі скоординованого міжвідомчого співробітництва для забезпечення всеосяжного та відповідного управління зверненнями у випадках насильства [3]. Маючи практичний досвід проведення такого навчання у 2021 та 2023 роках [4; 5], можемо стверджувати, що саме міжвідомче навчання є найбільш продуктивним. Окрім суто навчання, такі тренінги сприяють нетворкінгу, «живому» спілкуванню фахівців, які до того спілкувалися за допомогою системи зв'язку, розумінню спільних проблем та можливостей їх вирішення.

Наприклад, для проведення вже зазначеного анкетування [2] посилення на анкету було розповсюджено шляхом надсилання у спільні чати міжсекторальної робочої групи та міжсекторальних груп швидкого реагування у районних адміністраціях м. Одеса з проханням розповсюдити серед суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству. Задумка цього полягала в тому, щоб виявити, наскільки налагоджена комунікація суб'єктів. Під час обговорення

результатів опитування на тренінгах деякі учасниці (керівниці територіальних відділів освіти) зазначали, що не пересилали посилення на анкету підлеглим, оскільки після проходження опитування особисто, подумали, що передбачені в анкеті питання не стосуються представників їх сектору. Зокрема, одна із учасниць зазначила, що якщо там були юридичні питання, зокрема «хто така постраждала дитина», та «чи є позитивним показником збільшення кількості звернень до поліції з питань запобігання насильству», то вона подумала, що відповідальні особи в закладах освіти про це не мають знати. Однак, під час дискусії вони переконалися, що ці питання стосуються всіх суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству.

Висновок. За нашим переконанням, міжвідомчі навчання представників суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, які безпосередньо співпрацюють за своїми функціональними обов'язками, є ефективним і потужним інструментом, який має не лише навчальну мету, а й мету координації та формування «команди» професіоналів у конкретному регіоні.

Окремо варто відзначити, що під час навчання таких фахівців особливу увагу слід приділяти руйнуванню стереотипів, які можуть впливати на професійність та неупередженість виконання представниками суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству визначених чинним законодавством завдань. Наявність у фахівців суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству стереотипів щодо розподілу гендерних ролей, способів спілкування у родині, методів виховання дітей, тощо, може призвести до негативних наслідків. Наявні у фахівців упередження знижують ефективність їх допомоги, можуть призводити до порушення прав та ігнорування інтересів постраждалих осіб. Виправдовуючи дії кривдника через стереотипні установки, такі фахівці можуть сприяти уникненню кривдником юридичної відповідальності за свої діяння, що в глобальному контексті призведе до збільшення випадків домашнього насильства.

Втім, стереотипи настільки глибоко проникають у свідомість людини, що не завжди їх можна легко позбутися. За підсумками проведення навчань різних категорій фахівців можемо зробити висновки, що значна кількість осіб залишається вірними своїм хибним переконанням, не дивлячись на обґрунтовані аргументи, які доводять протилежне. Тому просто навчання спеціалістів не достатньо.

Зміна соціальних норм є динамічним, складним і доволі тривалим процесом, що при цьому залежить ще від низки факторів. Серед них, зокрема, кількість населення громади, наскільки сильно вкорінені шкідливі норми та наскільки розповсюджена проблема домашнього насильства, чи є інфраструктура, яка забезпечує допо-

могу постраждалим і в якому обсязі, а також – ступінь відкритості та готовності різноманітних установ та організацій співпрацювати й підтримувати вашу діяльність тощо [6, с. 20]. Це складна задача, яка потребує відповідного плану та ресурсів, але цілком можлива. Тому перспективами подальшого розвитку в цьому напрямі є розробка і реалізація заходів, спрямованих на просування соціальних норм, які сприяють подоланню домашнього насильства та зменшення впливу норм, які сприяють вчиненню домашньому насильству шляхом проведення просвітницьких кампаній в громаді, спрямованих на розвінчування негативних стереотипів.

Література

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 25.12.2023).
2. Звіт про результати опитування щодо визначення рівня обізнаності про проблему домашнього насильства та стереотипного мислення на цю тему серед представників(-ць) суб'єктів запобігання домашньому насильству м. Одеси / Ковальова О., Берендєєва А., Томіна В. Одеса: ОДУВС, 2023. 24 с. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/6402> (дата звернення: 25.12.2023).
3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 25.12.2023).
4. Завершено курс семінарів-тренінгів щодо підготовки фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії насильству. URL: <https://bit.ly/3NEPrib> (дата звернення: 26.12.2023).
5. В ОДУВС пройшли тренінги з питань запобігання домашньому насильству. URL: <http://surl.li/orzwo> (дата звернення: 26.12.2023).
6. Пухова М., Компанієць О., Ковалевич Н. Путівник для громад зі зміни соціальних норм для запобігання домашньому насильству: посібник. 2022. 118 с.

Анотація

Берендєєва А. І., Ковальова О. В. Фахова компетентність суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству. – Стаття.

У статті досліджено питання фахової компетентності суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству як основи їх успішної діяльності. Авторки визначають поняття фахової компетентності як поєднання трьох базових елементів: відповідних знань, в першу чергу – юридичних, життєвих цінностей та принципів, а також сформованих на їх основі навичок реагування на факти домашнього насильства. В статті доводиться, що успішного виконання фахівцями своїх повноважень важлива наявність всіх зазначених компонентів. На підставі проведеного авторками у 2023 році анкетування серед представників суб'єктів запобігання домашньому насильству у кожному із районів м. Одеса, висвітлюються проблемні аспекти щодо рівня обізнаності таких суб'єктів із чинним законо-

давством у сфері запобігання домашньому насильству. Зазначається, що, хоча і більшість респондентів вільні від негативних стереотипів, але на сьогодні неможливо констатувати «нульову» толерантність до проявів насильства, оскільки деякі із опитуваних осіб толерують окремі прояви насильства. У статті зазначаються негативні наслідки такого толерування та пропонуються шляхи вирішення цієї проблеми. Зокрема пропонується систематичне здійснення навчання представників суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству з метою посилення скоординованого міжвідомчого співробітництва, як цього вимагають міжнародні стандарти. Особливо акцентується увага на важливості під час такого навчання руйнувати у фахівців стереотипи, які заважають надавати їх кваліфіковану допомогу особам, які постраждали від домашнього насильства, а також сприяють уникненню кривдником відповідальності за свої діяння. Окремо зазначається, що для успішності боротьби з домашнім насильством потрібна зміна соціальних норм, які толерують насильство, в усьому суспільстві.

Ключові слова: домашнє насильство, суб'єкти, соціальні норми, стереотипи, навчання, фахівці.

Summary

Berendieieva A. I., Kovalova O. V. Professional competence of subjects of prevention and counteraction to domestic violence. – Article.

The article studies the issues of professional competence of subjects of prevention and counteraction to domestic violence as the basis of their successful activity. The authors define the concept of professional competence as a combination of three basic elements: relevant knowledge, primarily legal, life values and principles, as well as the skills formed on their basis to respond to the facts of domestic violence. The article proves that the successful fulfillment by specialists of their powers is important the presence of all these components. Based on the survey conducted by the authors in 2023 among the representatives of the subjects of prevention of domestic violence in each of the districts of Odessa, problematic aspects are highlighted regarding the level of awareness of such subjects with the current legislation in the field of prevention of domestic violence. It is noted that, although the majority of respondents are free from negative stereotypes, today it is impossible to state "zero" tolerance for manifestations of violence, since some of the respondents tolerate certain manifestations of violence. The article notes the negative consequences of such toleration and suggests ways to solve this problem. In particular, it is proposed to systematically train representatives of the subjects of preventing and combating domestic violence in order to strengthen coordinated interagency cooperation, as required by international standards. Particular attention is paid to the importance of destroying stereotypes among specialists during such training, which prevent them from providing qualified assistance to persons affected by domestic violence, and also help the offender avoid responsibility for their actions. Separately, it is noted that the success of the fight against domestic violence requires a change in social norms that tolerate violence throughout society.

Key words: domestic violence, subjects, social norms, stereotypes, training, specialists.